

мірою із заходу Європи. Вбираючи необхідну для розвитку жанру, вкорінену у глибину століть музично-лексичну праоснову, духовна пісня стає ґрунтом культивування нових ідей, продиктованих реальним станом тогочасних суспільно-культурних відносин та релігійним світоглядом з одного боку, а з іншого — тут визріває та шліфується мелодика нового типу з її багатим арсеналом характерних поспівок та зворотів, інтенсифікується процес кристалізації ладово-функційних особливостей, впроваджуються та систематизуються, аж до прямих ознак типізації, метроритмічні формули та окремі музично-риторичні фігури. У духовній пісні конститууються прості музичні форми (період, двочастинна). Нарешті, однією з емблематичних кантових рис є триголосся з його регламентованими функціями голосів, що зафіксовано завдяки київській нотації, що теж стала одним із результатів музично-стильового оновлення, започаткованого в Україні у другій половині XVI сторіччя.

Peter ŽEŇUCH (Bratislava)

CYRILSKÉ RUKOPISNÉ SPEVNÍKY LEMKOVSKÉJ PROVENIENCIE V NÁRODNOM MÚZEU V PRAHE

Výskum cyrilských rukopisných pamiatok východoslovenskej, podkarpatskoruskej a lemkovskej proveniencie je veľmi komplikovaný najmä preto, že jednotlivé kultúrno-historické a jazykové pamätihodnosti sa zvyčajne nachádzajú mimo územia, na ktorom výskum prebieha. Tak je tomu aj s rukopisnými spevníkmi byzantsko-slovanského obradu, ktoré vznikli na teritóriu východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi (dnešná Zakarpatská oblasť Ukrajiny). Napríklad, veľká časť pramenného materiálu, ktorá jazykovo alebo miestom svojho vzniku je spätá s východným Slovenskom, momentálne sa nachádza roztrúsená v archívoch mimo územia Slovenskej republiky, napríklad: na Ukrajine, v Českej republike a v Maďarsku, menej v Poľsku. Vo fondoch jednotlivých knižníc a archívov (napríklad v béréhovskom archíve) sa uchováávajú dokumenty, ktoré okrem agendy Mukáčevského biskupstva, ktoré siahalo až na Spiš a oddávna spravovalo aj slovenských gréckokatolíkov, obsahujú cyrilské rukopisné pamiatky, ktoré jazykovo alebo historicky dokladujú túto skutočnosť.

Doterajší výskum cyrilských rukopisných pamiatok realizovaný v Slavistickom kabinete Slovenskej akadémie vied v Bratislave umožnil utvoriť zbierku spevníkov východoslovenskej a podkarpatskoruskej proveniencie, ktoré obsahujú veľké množstvo dodnes používaných piesní uplatňujúcich sa aj v slovenskom kultúrno-historickom a jazykovom prostredí. Slavistický kabinet SAV doteraz získal 15 cyrilských rukopisných spevníkov na mikrofilmoch, v podobe xerokópií, v odpisoch alebo naskenovanými originálami. Niektoré archívne pamiatky pochádzajú z Rukopisného oddelenia Národnej knihovny v Prahe: *Prešovský spevník* z 18. storočia, *Prvý spevník Jána Juhasevyča* z rokov 1761–1763, *Tretí spevník Jána Juhasevyča* z roku 1811, *Spevník Michala Tarachoniča* z roku 1757, *Zborník duchovných piesní Ivana Kormaša* z 2. pol. 19. storočia, *Rakošínský spevník* z 18. storočia; iné z Oddelenia rukopisov Národného múzea v Prahe: *Spevník Jána Juhasevyča* z roku 1812. Z Ľvovskej vedeckej knižnice V. Stefanyka sa v zbierke rukopisných cyrilských pamiatok paraliturgickej piesňovej tvorby nachádza *Spevník Vasiľa Klina* z 19. storočia, *Spevník Petra Rudnova* z 18. storočia, *Spevník Ihnáta Jánoša*, resp. *Pisneslov* z roku 1845. Zbierka obsahuje aj xerokópiu *Kamienskeho Bohohlasníka* z roku 1734, ktorý sme získali vďaka spolupráci s kolegami v Nemecku (Hansom Rothe a

Dieterom Sternom). Originál pamiatky je uložený v Ukrajinskej národnej knižnici V. Vernadského v Kyjeve. Zo Zakarpatského národopisného múzea sa v zbierke cyrilských pamiatok nachádza *Cyrilský spevník pohrebných piesní, Spevník Mikuláša Vajdu a Cyrilsky spevník zo zbierky M. M. Lelekača*. Zbierku cyrilských rukopisných pamiatok obohatil aj doteraz neznámy *Spevník Jána Leša zo Stanče*, ktorý bol naskenovaný z originálneho spevníka uloženého na Gréckokatolíckom farskom úrad ev Stanči. V Slavistickom kabinte SAV sa tak buduje korpus textov cyrilských paraliturgických piesní byzantsko-slovanského obradu a pripravuje sa ich systematické jazykovo-historické a literárno-historické spracovanie.

Kvôli relatívne kompletnému súboru pamiatok cyrilských rukopisných spevníkov východoslovenskej a podkarpatskoruskej proveniencie bude treba vykonať ďalšie archívne výskumy v Užhorode, Kyjeve, Ľvove (Ukrajina), v Moskve (Rusko), v Krakove (Poľsko), Budapešti, Pócsi, Nyíregyházi (Maďarsko) a v ďalších archívoch a bude treba vyhotoviť ďalšie kópie cyrilských rukopisných pamiatok východoslovenskej a podkarpatskoruskej proveniencie. Pripravíme na vydanie *Katalóg cyrilských paraliturgických piesní a ich variantov* byzantsko-slovanského obradu. Katalóg bude obsahovať také paraliturgické piesne, ktoré vznikli, alebo sa používali medzi gréckokatolíckmi na východnom Slovensku v 18. a 19. storočí.

V tejto súvislosti treba upozorniť na to, že v 18. storočí gréckokatolíci bývalej Mukačevskej eparchie mali svoje zázemie na Pázmaňovej univerzite v Trnave, tiež vo Viedni, Ľvove, v Budapešti, Mária-Pócsi a pod. Dôležité je, že práve v Trnave vznikli aj niektoré tlačené cyrilské katechetické a gramatické diela; študovali tu mnohí gréckokatolícki kňazi, aj biskup M. M. Olšavský.

Už pri prijatí Užhorodskej únie (1646) časť veriacich cirkvi byzantsko-slovanského obradu bola slovenského etnického pôvodu¹. Latinským termínom *Rutheni* sa označovali nielen etnickí Rusíni, ale aj veriaci iných etník, ktorí sa hlásili k východnej obradovej tradícii. Na území východného Slovenska teda žijú nielen príslušníci cirkvi byzantsko-slovanského obradu, ktorí v súkromnom i cirkevnom živote (pri kázňach) používali a používajú rusínsky jazyk, ale žili tu a podnes žijú veriaci byzantsko-slovanského obradu, ktorí v súkromnom styku používali a používajú niektoré z vý-

¹ Pozri o tom: L. Haraksim. Užhorodská únia a východné Slovensko // *Historický časopis* 45 (1997) 195–196. Zaujímavé je v danej súvislosti konštatovanie mukačevského pravoslávneho biskupa Sergeja ešte z roku 1604, že ako biskup spravuje nielen etnický ruský, ale aj slovenský farárov, čo v praxi znamená aj veriacich slovenského etnického pôvodu. Porovnaj k tomu: L. Haraksim. Ku genéze slovenských gréckokatolíkov a ich mieste v gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku // P. Michal Lacko, S. J. Život a dielo: Zborník referátov na vedeckej konferencii v Košiciach 19. a 20. marca 1992 / red. M. Potemra. Košice 1992, s. 157.

chodoslovenských nárečí, hoci v bohoslužobnej praxi sa uplatňoval a v niektorých oblastiach sa podnes uplatňuje cirkevno-slovanský jazyk. Nemožno sa preto čudovať, že mnohé jazykové prvky z tejto nárečovej oblasti nachádzame v administratívno-právnej, kázňovej, cirkevnej i paraliturgickej piesňovej tvorbe písanej cyrilikou a cirkevno-slovančinou prispôbenou jazykovému vedomiu veriacich.

Pasívne používanie cirkevnej slovančiny vychádzalo iba zo znalosti stálych častí liturgie, ktoré sa vďaka častému opakovaniu vrývali do pamäti používateľov. Cirkevná slovančina vplývala na používanie miestneho nárečia v písomnom prejave tak, že takmer neustále vznikali hybridné tvary a zloženiny tvarov, ktorých základ možno nájsť v miestnej nárečovej forme, resp. cirkevná slovančina podľahla jazykovému vedomiu používateľov.

Ani dnes nemožno zazlievať niektorým etnickým Slovákom byzantsko-slovanského obradu, že sa podnes označujú podľa svojej viery za *rusnákov*, pričom sa etnicky hlásia k slovenskej majorite. *Rusnákov* na východnom Slovensku v religióznom ponímaní treba preto rozdeliť na etnických Slovákov a etnických Rusínov. Rusíni východného obradu sú však na rozdiel od Slovákov východného obradu kultúrne a jazykovo bližšie k Ukrajincom. Ich jazyk nestratil základné východoslovanské znaky, hoci dlhodobé kontakty so susednými slovenskými nárečiami sa zreteľne odrážajú aj v rusínskych nárečiach na východnom Slovensku, čo je nakoľnec preukazné aj v súčasnom rusínskom spisovnom jazyku.

Slovenských veriacich, ktorí sa hlásia za príslušníkov cirkvi byzantsko-slovanského obradu, podobne ako vojvodinských gréckokatolíkov,² mnohí podnes pokladajú za súčasť rusínskeho etnického živlu.³ Takéto pomýlené konštatovania vychádzajú iba z vonkajších prejavov slovenských veriacich východného rítu, lebo pri bohoslužobných obradoch používali a v niektorých oblastiach podnes používajú bohoslužobné knihy v cirkevnej slovančine, čo u pozorovateľov často vyvolávalo ilúziu *ruského jazyka*. Aj sami slovenskí gréckokatolíci pri súpisoch obyvateľstva na otázku, ku ktorej národnosti sa hlásia, odpovedali často tak, že uvádzali svoje vierovyznanie — *rusku viru*, podľa ktorej boli *rusnaci*. Takýmto spôsobom sa slovenskí veriaci východného obradu na východnom Slovensku pripočítavali k Rusínom. Dokonca aj dnes sa stotožňujú pojmy *gréckokatolícky* a

² Prehľad názorov o pôvode vojvodinských Rusnákov pozri v práci Š. Švagrovský. K otázke genézy a konštituovania jazyka juhoslovanských Rusínov (Rusniakov) // *Slavica Slovaca* 19 (1984) 248–263.

³ Takým je napríklad P. R. Magocsi. Karpatskí Rusíni: Súčasný stav a perspektívy v budúcnosti // *Slovenský národopis* 40 (1992) 183–192; I. Udvari. Предслово / Zsíróné // M. Jobbágy. *Ismerjenek meg inket! 15 bács-szerémi Ruszin nyelvlecke / Витайце у нас! 15 лекцій бачванско-сримского руского языка*. Nyíregyháza 1998, s. 9–10; А. Д. Дуличенко. Языки малых этнических групп: статус развития проблемы выживания // *Языки малые и большие* [=Slavica Tartuensia, 4]. Tartu 1998.

ruský, čo umožňuje označovať za Rusína aj takého gréckokatolíka, ktorý nie je rusínskej národnosti. Treba preto odmietnuť tvrdenia typu «z rusnákov podľa viery sa stávali Rusíni v etnickom zmysle, lebo pri bohoslužbách používali cirkevnú slovančinu», lebo materinským jazykom používateľov sakrálnej podoby cirkevno-slovanského jazyka je východoslovenské nárečie. Latinským termínom *Rutheni* sa označovali nielen etnickí Rusíni, ale aj veriaci iných etníc, ktorí sa hlásili k byzantsko-slovanskému rítu, teda aj Slováci. Podnes sa Slováci byzantsko-slovanského obradu podľa svojej viery pokladajú za *rusnákov*, pritom sa hlásia k slovenskej etnicite.

Počas našich doterajších archívnych výskumov v pražských archívoch sme sa stretli aj s takými rukopisnými spevníkmi, ktoré z jazykoveho a kultúrno-historického hľadiska vznikali na slovensko-ukrajinsko-poľskom pomedzí. V rámci riešenia grantových projektov *Duchovná pieseň v cyrilských rukopisoch z východného Slovenska a cyrilometodský odkaz* (číslo projektu: 2/7004/20-22) a *Slovensko-ukrajinské a slovensko-rusínske vzťahy v období národného obrodzenia* (číslo projektu: 2/4009/99) sa nám v Rukopisnom oddelení Národného múzea v Prahe podarilo nájsť päť rukopisných spevníkov lemkovskej proveniencie. Ide o tieto rukopisné spevníky: *Rukopisný spevník Jozafáta Jackanyča* z roku 1800, *Duchovný spevník* z 18. storočia, *Prvý spevník Jána Besmenyka* z 18. storočia, *Druhý spevník Jána Besmenyka* z 18. storočia a *Tretí spevník Jána Besmenyka* z 18. storočia. Všetky spevníky pochádzajú zo zberu Juliána Javorského v roku 1922. Štyri spevníky sú z dediny Florinki a jeden je z dedinky Muszinka.⁴

Rukopisný spevník Jozafáta Jackanyča z roku 1800

Spevník z roku 1800 sa uchováva v Rukopisnom oddelení Národného múzea v Prahe pod signatúrou IX E 66. V roku 1922 ho získal Julián Javorskij v dedinke Muszinka na poľsko-slovenskom pomedzí. Dedina Muszinka patrí do okresu Nowy Sącz v Poľsku. O tejto skutočnosti svedčí zápis Juliána Javorského napísaný na predsádke rukopisného spevníka: *Приобр. въ августѣ 1922 г. въ с. Мушинкѣ, Новосандецкаго у., въ Галичинѣ*. Julián Javorskij na predsádke poznamenal, že ide o rukopis Jozafáta Jackanyča z roku 1800 (*Духовный Пѣсенник Ркп. Юсафата Яцканича 1800 года*). Obsahuje 63 fólií. Veľkosť spevníka je 220x180 mm. Prvé tri piesne sú notované. Nadpisy jednotlivých piesní sú napísané červeným atramentom, tak isto aj iniciálky jednotlivých strof. Strany sú orámčované červenými a čiernymi čiarami. Väzba spevníka je vyrobená v 20. storočí, je poloplátená. Chrbát knihy je tmavočervený, na ňom je vylišovaný zlatený názov

⁴ Charakteristiku spevníkov pozri aj v práci: J. Vašica, J. Vajs. *Soupis staroslovanských rukopisů Národního musea v Praze*. Praha 1957.

spevníka. Niektoré fólie sú napísané tmavším atramentom a iným rukopisom (18^r–19^v, 33^v, 38^v a 63^v); fol. 61^v je prázdna. Jazykom pamiatky je cirkevná slovančina poznačená lemkovským dialektom s lexikálnymi prvkami slovnej zásoby používateľov piesní. Hojné sú najmä polonizmy a ukrajinizmy. Slovenských jazykových prvkov je v spevníku najmenej, hoci nemožno vylúčiť kontakt s týmto jazykovo-kultúrnym prostredím. Spevník obsahuje iba duchovné piesne a piesne svätým usporiadané podľa cirkevného kalendára obradovo latinskej tradície s prihliadnutím na špecifiká svätcov byzantsko-slovanského obradu. O latinskom charaktere usporiadania piesní v spevníkoch svedčí už to, že sa začínajú piesňami na sviatok Narodenia Krista a nie prvým sviatkom východného bohoslužobného kalendára – Narodením Bohorodičky (sviatok 8. septembra). Východný bohoslužobný a cirkevný kalendár sa začína Indiktionom (1. septembra) podľa židovskej tradície.

Ako príklad jazykových kontaktov prinášame pieseň venovanú Kristovmu vzkrieseniu zapísanú na fol. 29^v:

Пѣснь Воскресенію Г҃а Х҃в҃ѣ

Веселый намъ день естъ насталь,
 котрого з насъ каждый ждалъ:
 того дна Христоу змертвыхъ (sic) всталь (sic). Яли Яланѣа
 Царь нѣный кнамъ завнталь,
 такъ прекрасный квѣтъ (sic) заквѣталь (sic);
 по смерти сѧ вѣтъ показаль Яли Яланѣа
 Пекелны (sic) мощи звоуваль
 неплѣтелей потопталь,
 нѣнами сѧ зѣлова¹ (sic)
 До третаго (sic) дна тамъ мешкаль,
 щцова сѣухъ тамъ потѣшалъ:
 потому Яли за совоу казаль Яли Яланѣа
 Котры воуханахъ (sic) мешкали
 Реваиве тамъ заволали,
 гды збавителя узрили Яли Яланѣа
 Бѣдъ (sic) похваленыи (sic) пожаданции,
 Бѣже всемогущи,
 выбавъ насъ спекелныхъ мощи Яли Яланѣа
 Великъ тамъ радость мали
 гды збавителя узрили;
 котрого давна чекали Яли Яланѣа
 През свою мощь свѣтъ змертвыхъ всталь,
 печати гробъ нерушалъ
 на строжи великий страхъ повсталь. Яли.

Duchovný spevník z 18. storočia

Duchovný spevník obsahuje 75 fólií. Je napísaný cyrilskou polounciálou. Formát rukopisu je 103 x 160 mm; väzba pochádza zo začiatku 20. storočia,

je poloplátaná. Na chrbte je zlátený nápis, ktorý dal vyhotoviť Julián Javorský, o čom svedčia jeho iniciály, porov.: ДѢХ. ПѢСНИ Р. К. П. Ю. Я. Cyrilská foliácia je pôvodná, Julián Javorskij však použil arabskú foliáciu, na základe ktorej možno zistiť, že z povodného rukopisu chýba šesť listov. Cyrilská foliácia sa začína písmenom з (= 7). Všetky strany rukopisného spevníka sú orámčekované. Od fol. 26^r rukopis obsahuje nadpisy piesní napísané červeným atramentom. Červeným atramentom sú zvýraznené aj iniciály. Spevník obsahuje iba duchovné piesne a piesne svätým usporiadané podľa byzantského cirkevného kalendára. Jazyk pamiatky je lemkovský dialekt s lexikálnymi prvkami poľského, ukrajinského a slovenského jazyka.

Tri spevníky Jána Besmennyka z 18. storočia

Z literárnohistorického a jazykovo-historického hľadiska sú najzaujímavejšie tri spevníky z 18. storočia, ktoré označujeme ako spevníky Jána Besmennyka. O datovaní spevníkov rozhodol cyrilský marginálny zápis v *Prvom spevníku Jána Besmennyka* na fol. 3^r: ПѢСНѢ ѿ ДОБРѢИМЪ ЖИТІЮ ѿ ДОБРОГО ЦѢЦА ДНА Ѣ. МАРЦА ЯЛИ ЯЛНАДІА ДУЧЗ (= 1797). Pri pomenovaní spevníkov vychádza z zápisu latinkou — *Jan besmennyk*, ktorý datujeme do 19. storočia. Ide pravdepodobne o jedného z vlastníkov rukopisnej pamiatky. Jeho signifikácia sa nachádza aj na fol. 7^v. Na fol. 9^r je signovaný *Mihail Besmenik*. Julián Javorskij spevníky získal v dedinke Florinki, ktorá leží neďaleko Grybowa v Poľsku. Zmienka o tom je na predsádke všetkých troch rukopisných spevníkov: *Приобрѣт. въ августѣ 1922 г. въ с. Флоринкѣ, грибовскаго у., въ Галичинѣ.*

Možno predpokladať, že jednotlivé časti rukopisného spevníka, ktoré sú dnes v Rukopisnom oddelení Národného múzea uložené pod signatúrami IX H 33/1, IX H 33/2 a IX H 33/3, tvorili jeden spevník. Charakter usporiadania jednotlivých piesní však nesvedčí o prísne kalendárovej postupnosti jednotlivých paraliturgických piesní. Často sa prelínajú piesne venované Kristovmu narodeniu s piesňami venovanými presvätej Bohorodičke, prelínajú sa piesne k svätému Mikulášovi s piesňami venovanými svätej Barbare, Bazilovi Veľkému a pod.

Aj formát spevníkov ukazuje na to, že by mohlo ísť o pôvodne jeden spevník, z ktorého sa zachovali iba opisovateľné tri fragmenty. Prvý rukopisný spevník uchovávaný pod signatúrou IX H 33/1 obsahuje 14 fólií formátu 100x160 mm; druhý rukopisný spevník uložený pod signatúrou IX H 33/2 pozostáva zo 16 fólií formátu 105x160 mm a tretí rukopisný spevník Jána Besmennyka sa skladá z 11 zošitých fólií formátu 90x155 mm. Všetky rukopisné spevníky majú poloplátanú hnedú väzbu, ktorá pochádza zo začiatku 20. storočia.

Správu o existencii rukopisných spevníkov Jána Besmennyka podal Julián Javorskij⁵. Publikuje v tej v štúdiu dve svetské piesne, ktoré sa nachádzajú v nami opisovanom *Prvom spevníku Jána Besmennyka*, fol. 1^r–3^r. Prvá historická pieseň (fol. 1^r–2^v) je venovaná záporožskému kozákovi Sávovi Čálovi a druhá Javorskym publikovaná pieseň sa zaoberá rozlúčením mládencov so svetským životom a ich prechodom k mníšskemu stavu. Tretia svetská pieseň sa nachádza v Druhom spevníku Jána Besmennyka (fol. 8^v–10^r) ПѢСНѢ СВѢТЦА ѿ НЕДОЛИ НАШОЙ a zobrazuje úbohosť človeka. Jej autorom je Александр Падальски, o čom svedčí akrostichon známy z variantu piesne v Prešovskom spevníku z polovice 18. storočia.

Prvý spevník Jána Besmennyka (Rukopisné oddelenie Národného múzea v Prahe, sign. IX H 33/1)

Prvá ruka.

fol. 1^r–2^v: ПѢСНѢ СВѢТЦА ѿ КРАЮ ГАВѢ ПАНДШКѢ

zač. ѿНЬ БЫЛЪ САВА ВНЕИРОКѢ ВПАНА НА ОБѢДѢ / ѿНЬ ЧЛЪЗ ТА НЕБАЧНАЛЪ ѿ СВОЕЙ / ТАШКОИ БѢДѢ. — коп. Шенкарочко кѣхарочко голдѣи (sic) мѣ дитинѣ бѣшъ (sic) йти / бѣдешъ пѣти покаръ ѿ незгынѣ. Pieseň publikuje Julián Javorskij v práci *Новыя данныя для малорусской пѣсни и вирши. XVIII (Отдѣльный оттиск изъ «Временника Ставропигійскаго Института», 1923), s. 8–9.*

fol. 3^r: ПѢСНѢ СВѢТЦА

zač. Здравѣи бѣдѣте брата Здрава компанѣа; Южъ / ѿ свѣтъ ѿпѣцямъ споможе мѣла: Ѣ. Pieseň publikuje Julián Javorskij v práci *Новыя данныя для малорусской пѣсни и вирши. XIX (Отдѣльный оттиск изъ «Временника Ставропигійскаго Института», 1923), s. 13.*

fol. 3^v–4^r: ПѢСНѢ КО СЛАТКОМѢ ГѢХ ХРѢТѢ

zač. Похвалѣ принеѣ слаткомѢ ГѢХ БО ТО МОА / слава ѿ вѣкъ ѣтъ похвала. — коп. молеѣ кѣтеѣ простираю и смирымъ срѣцемъ Бѣже мой волаю. Гѣ Гѣ прекрасн.

fol. 4^v–5^r: ПѢСНѢ НАРОЖДЕНІЕ ХРѢТОВО

zač. Чаѣ радости веселости свѣтъ настала ннѣ / же Гѣ вѣчный безконечный народилъ ѣл спанны... — коп. дай милости свой / радости дойти к намъ: Ѣ.

fol. 5^r–5^v: ПѢСНѢ ѿ ПРЕСВЯТОЙ ДИВИ (sic) МРІИ БГРОДИЦѢ

zač. ѿ всепѣтаа; дѣво (sic) мати ѿ матѣи (sic) бѣгати — коп. чѣдовна пайненка МРІА на престолѣ / поставленна побѣжденна помилѣи насъ: Ѣ.

fol. 6^r–6^v: ПѢСНѢ ѿ ПРЕСВЯТОЙ БГРОДИЦѢ (sic)

zač. Творче ѿ Бѣже Пана ласкавы (sic) во трийхѣ перъ / сонухъ намъ ѣл показавый. Ѣ: — коп. Я потомъ внѣкъ стобомъ (sic) ѣл тѣшити на вѣкъ вѣкомъ внѣкъ быти. Ѣ: Яминъ. Napriek tomu, že pieseň je podľa názvu venovaná presvätej Bohorodičke, text piesne sa viaže k sviatku Bohozjavenia. Ide o chybu pisára.

⁵ Юлианъ Яворскій. *Новыя данныя для малорусской пѣсни и вирши XVIII–XIX вв.* (Отдѣльный оттиск изъ «Временника Ставропигійскаго Института», 1923), s. 8–13.

кѣды мене матка на свѣтѣ / породила
же мнѣ тебѣ (sic) вѣстѣ нератѣшѣ /
(тылко тои) гдѣлетѣ комѣ во ты свѣжнѣ
я безѣ / долный на свѣтѣ
дѣтѣ (sic) было на свѣтѣ неродити
нежебѣ во скорѣбѣ / бездомномъ жити
Яко вродившисѣ скоро въ / гробѣ гнѣти
нехай жалю неждѣтъ. 2:
Кѣды а пойдѣ немаю радости
тылко вочахѣ слезы / а вѣ серцѣ жалогти
выидѣ меже (sic) ади станѣ на / дѣнан
же аде гдѣлетѣ такъ рыба вѣданѣ
Яхъ нещесный мой жалю. 2:
(Яхъ) самѣ а незнаю
Що цинити (sic) маю
ци какъ мамѣ на свѣтѣ бездомный жыты (sic) /
коли бымѣ мѣхѣ крыла шрловый (sic) мати
полѣтѣла / бымѣ долѣ (sic)
гдѣ своей шѣкати (долѣ)
(Г)де са человекѣ (sic) вѣщастю подѣти
до кого маетѣ / главѣ приклонити
Хоцѣ (sic) ннѣши [панѣ]
мене / нератѣ
нечило чижанѣ (sic) аде [...]
Никтошѣ человекѣ вѣщастѣ (sic) неснаетѣ (sic) /
якѣ и жадныхѣ свѣнѣ на собѣ немаетѣ
хоцайж (sic) / бы шнѣ былѣ и чеснаго рода
якѣ нема въ / кышени (sic) то певна незгода
Хоцай бы шнѣ и / най мѣднѣжѣ (sic) былѣ 2:
Рожные мовы ш мизерномъ маютъ,
которы / на свѣтѣ неязы (sic) незаснаютѣ.
Кои прѣидѣ / ѡбогѣи иде меже когаты
заразѣ еденѣ (sic) / забгнѣмѣ (sic) зачнѣтъ са знавалти (sic)
вкѣжомѣ (sic) / словѣ шѣдѣтъ 2:
Пойдѣжѣ на мизерный фортѣны шѣкаты
въ / кторой шна странѣ когда бы мѣ знати /
якѣ мене фортѣна мизернаго еде
второй / [часѣ] мене едѣтъ вѣди знати аде
кѣды а / повернѣса
Кто фортѣнѣ маетѣ каждый то вѣтаетѣ
а на / мизернаго комѣ шна свѣжитѣ тотѣ завсе / панѣтъ
а на мѣзернаго якѣ воликѣ погладетѣ
ицы са и нардѣетѣ: 2:
Яхъ змилѣйсѣ вѣже до тебе въздухѣ
всю свою надѣю втвоеѣ покладѣю
же са ѡпутѣежѣ (sic) / потѣимѣ ѡдарѣешѣ
едѣтъ просити и превоз / носити
на вѣки вѣчны. Яминѣ. 2:

Variant piesne sa nachádza v tzv. Prešovskom spevníku z roku 1759 na fol. 39^v–41^v. Pieseň v Druhom spevníku Jána Besmenyka obsahuje pokazovaný akrostichom ЯААККДНН ПКА. Text kompletnej piesne z Prešovského spevníka publikuje Julián Javorskij⁷.

⁷ Юлиан Яворский. Материалы для истории старинной песенной литературы в Подкарпатской Руси // *Sbor pro výzkum Podkarpatské Rusi a Slovenska*. Praha 1934, s. 287–289.

- fol. 10^r–10^v: Пѣснѣ пресвѣтой (sic) Бѣдѣи
зач. Радѣйсѣ Црѣце наша застѣпницѣ небеснаго великана / мѣткою названа. — кон. дай
намѣ шглладати райскѣа полаты сѣа твое / го пречистѣа дай намѣ ѡувѣмѣ знати: 2.
fol. 10^v–11^v: Пѣснѣ пресвѣтѣй (sic) Бѣдѣи
зач. Вселеннаѣ всѣ людѣе страны. Соговождѣшеѣа всѣхъ христѣанѣ (sic) — кон. Пѣно
пречистѣа за дары Котры Роздаежѣ (sic) Же шпад / лыхъ воздвигаешѣа воздвигнешѣа
(sic) сѣано ш мѣткою пиано.
Dalej nasledujú štyri dosť slabo čitateľné riadky nejakého zvolania ku
Kristovi: Пѣнѣ Хрѣстѣ Избавитѣа нашѣ волю Я / [...] на крестѣ немилощѣный ѡстрыма
гвоздѣми / привѣтый за грѣхи нашѣ и нечѣлко [...] Ядама / [...] потомковѣ Ядаломѣхъ.
fol. 12^r: Prázdna strana.
fol. 12^v: Пѣснѣ пресвѣтой (sic) Бѣдѣи
зач. Похвалѣмѣ згодне всѣ кѣпно царѣцѣ / маатѣрѣ (sic) и влѣдѣцѣ слѣчнѣ дѣланнѣ
(sic) — кон. (pieseň je bez konca, uvádzame posledné dva zachované
verše) родовѣ прѣизъбраннѣю маатѣрѣ Хрѣстовѣ / сотворитѣлевѣ нашѣ прѣблагословеннѣю.
fol. 13^r–15^r: Пѣснѣ на Рождество Хѣо
зач. Хѣз са родитѣ весело спѣвайме зѣ Црѣми перѣ[кимин] / поклонѣ мѣ даймо 2. —
кон. Хѣз Црѣ славы са славѣтъ нехай на вѣщнѣ (sic) просла[витѣ].
fol. 15^r–16^r: Пѣснѣ на Рождество Хѣо
зач. Вднѣ Бѣжѣо народжнѣа веселы ли[де] / благо имѣ еде — кон. Ялетѣ (sic) ти его
невыкореннѣшѣ еѣ / королевѣтѣа во нѣо его и земля его.
fol. 16^v: Prázdna strana.

Tretí spevník Jána Besmenyka (Rukopisné oddelenie Národného múzea v Prahe, sign. IX H 33/3)

Spevník písala iba jedna ruka, no rukopis je iný ako v *Prvom* a *Druhom spevníku Jána Besmenyka*.

- fol. 1^r–1^v: Пѣснѣ сѣомѣ Іванѣ Златѣѡбитѣомѣ
зач. Златѣкованнѣю тѣбѣ: вѣ: возхвалѣмѣ днѣ — кон. всѣмѣ прѣстолицѣ тебе славаце во
вѣки вѣкѣмѣ всѣмѣ человекѣмѣ: вѣ:
fol. 1^v–2^r: Пѣснѣ велико мѣченицѣ вѣварѣ. Пѣ: во[nečitateľné]
зач. Плачѣа дѣе жалю нешѣмѣрна: зрѣци и дѣерѣ гнѣвѣ шѣа невѣрна: вѣ: (sic) —
кон. Яи (sic) тебе еде на вѣки выхвалѣти. Има твое сѣоѣ всегда прославалѣти: вѣ:
(sic).
fol. 2^v–3^r: Пѣснѣ сѣомѣ данинѣмѣ прѣрокѣ: Пѣ: Надѣа моа
зач. Данинѣа прѣрокѣ вровѣ (sic) вилѣ (sic) коверженѣи (sic) / впицѣ лѣвомѣ шогнѣмѣ
яни (sic) вилѣ (sic) свѣднѣннѣи (sic): вѣ: — кон. Возопнѣа (sic) кѣтѣко и вѣровѣавѣ
еѣ, же Данинѣа далѣ еѣ мѣотѣа многѣ: в: (sic).
fol. 3^v–4^v: Пѣснѣ сѣомѣ великомѣ вѣсанѣ. Пѣ: вѣа ко моа
зач. Изгѣлѣа еѣгода ѡ оцѣтѣа твонѣ ѡче — кон. Помнѣдѣи ма Бѣже ѡче всего свѣта /
ты моу (sic) творѣе збавитѣаю мой: вѣ: (sic).
fol. 5^r–6^r: Пѣснѣ сѣомѣ Николаю. Пѣ: Нова радѣ стала.

zač. *Ů* прѣчѣтїи ѡче скорї помочи́ниче (sic) Николае Гѣтїтелеи / велии за́пниче: *ѡ*: (sic) — kon. je na fol. 5^v: корона и княжата и слави́ниѡ гетьмана: *ѡ*: Na fol. 6^r sa nachádza jediný verš nezachovanej piesne: на погмѣхїи. Хочъ роздаѣ боажъ (sic) мае: *ѡ*: fol. 6^r–7^r: Пѣснь Сѣтомѣ Іванѣ Бѣослѣѡ

zač. *І*ѡана Бѣослѣѡ и Ритора кра́на мова до́тно мо / жемъ воспѣти — kon. Дажда наѡ наѡ (sic) на правици (sic) внти (sic) во вѣкъ вѣковъ возхвалити: *ѡ*: (sic) Dalej pokračujú dva málo čitateľné riadky: Гди см сѣ мае зачати. Янтихїѣта [...] / [...] гди вниѡхъ сѣхъ великиѡхъ трѣ Іванъ [...].

fol. 7^v–8^v: Пѣснь сѣтомѣ Михаиѣ Ярхгѣѡ. Подоѡ: Чѡднаѡ Помоци́ниче

zač. Михаиѡе кто яко Бѣѡ велии возопилеѡ: гди сѣѡс аципера до адѡ стѣвѣлесеѡ: *ѡ*: (sic) — kon. Бѡднїжъ (sic) ѡ на днѣ похвалеѡ Михаиѡе Чѡднїи / даѡ наѡ жити и славити тебе во днѣ сѡднїи: *ѡ*: (sic).

fol. 8^v–9^v: Пѣснь стомѣ Михаиѣ Ярхгѣѡ. Подоѡ: Яко Бѣѡ

zač. Видѣхъ дѣгаѡ летѡца з мечѡ ѡгнїстиѡ столца / бойтесе бѣѡ. Гѡртъ ѡѡ порога что прѣ вчима — kon. Готри врагомѡ главѣ на сподоби слави (sic) вѣгорнеѡ внти (sic) сномѡ и ѡѡ не / бѣнаѡ тронѡ Михаиѡе чѡнїи: *ѡ*:

fol. 9^v–11^v: Пѣснь сѣтомѣ Ячнѣѡ Димитриѡ. Подоѡ: На Флаворѣ прѡвѡбразисѡ

zač. Кто нехвалитъ той неславитъ димитри (sic) вѣры: — kon. Неѡиѡ тебѣ димитрие завше вѡдеѡ хвала / бѣѡ вѣтрци еднѡмомѡ На вѣки слава: *ѡ*: Съ Бѣѡмѡ концѡ.

Karpatský región tvorí špecifický kultúrno-historický a religiózny priestor, v ktorom sa stretávajú kultúrne i jazykové vplyvy Východu i Západu slovanského sveta. Na tomto území založenom na interetnických a interkultúrnych vzťahoch prebiehalo a podnes prebieha miešanie etnických spoločenských, jazykových a dochádza k prelínaniu aj ich kultúrno-historických tradícií. Predstavuje model križovatky európskych vplyvov a myšlienkových prúdov. Ohraničuje priestor, v ktorom sa stretáva západná a východná kultúrna a obradová tradícia, v ktorej dominuje posvätná tradícia národnej a religióznej jedinečnosti. Je to most medzi dvoma časťami sveta, medzi slovanskými kultúrnymi priestormi — *Slavia Latina* a *Slavia Orthodoxa*. Vychádzajú z toho karpatský región dnes vystupuje ako právoplatný dedič duchovného a kultúrneho odkazu zjednotenia a tolerancie. K tomu má prispieť aj výskum cyrilských rukopisných pamiatok. Svedčia o tom aj predstavené cyrilské rukopisné spevníky z lem-kovskej oblasti.

Люба СТЕГУН (Мукачів)

ДО ІСТОРІЇ ЦЕРКОВНОЇ МУЗИКИ НА ЗАКАРПАТТІ

У музикознавчому аспекті культура Закарпаття, особливо церковна, поки що вивчена недостатньо, можливо, через те, що цей регіон не входив до складу Київської Русі. Тож дослідження музичної культури українського етносу обмежуються головно Галичиною, Волинню та Наддніпрянською Україною. Немає відомостей про музику Закарпаття і в українських енциклопедичних виданнях. І лише в окремих статтях і здебільшого в популярних нарисах йдеться про музичну культуру цього найзахіднішого українського краю. Невеликі статті та рецензії, а також різного роду повідомлення, розкидані на сторінках угорських, німецьких, чеських і місцевих українських газет, журналів та календарів.

В останнє десятиліття XVIII і на початку XIX ст. на Закарпатті працював дяковчитель, переписувач книг, художник і збирач духовних пісень Іван Югасевич. Він народився 1741 року у селі Прикра, що тепер у Східній Словаччині. Між 1756 і 1760 роками навчався в Галичині грамоті, дяківській справі та церковному співу, а також малярству. Повернувшись на Закарпаття, розпочинає багатолітню працю дяковчителя і створює багато рукописних книг, зокрема нотних Ірмологіонів. У 1761–1763 роках у рідному селі створює свій перший пісенник духовних і світських пісень. Від 1795 до 1814 року (рік його смерті) проживав у селі Невицьке біля Ужгорода, де служив дяковчителем, обирався громадою сільським старостою.

Протягом усього періоду своєї діяльності він створив понад 30 рукописних збірників, з них близько 10 нотних Ірмологіонів, які старанно прикрасив орнаментальними прикрасами й малюнками. Репертуар його рукописної спадщини охоплює також декілька пісенників, календарів, збірників з народними прислів'ями та приказками. У пісенниках, окрім духовних віршів і пісень, трапляється багато народних пісень — на жаль, без нот.

Дяковчителі, які переважно виходили з селянського середовища, були майже єдиними, хто мав музичну освіту як на селі, так і в містах. Вони залишили нам значну кількість рукописних пісенників, художньо оформлених церковних книг з нотами і творами народного іконописного мистецтва.

Основна частина Закарпаття на початку XIX ст. була одним з найвідсталіших закутків Центральної Європи. Еліту Закарпаття протягом